

Творець сміху

До 150-річчя народження Панаса Саксаганського

5 травня цього року виповнюється 150 років від дня народження Панаса Саксаганського – одного з найбільших авторів класичного побутового театру на межі XIX-го і початку XX-го. Очевидно, Саксаганський не міг зрозуміти, що, зробивши колосальну працю, побутовий театр почав занепадати. Час ішов і мусила настати реформація українського театру, яку розпочав Лесь Курбас. Саксаганський не міг зрозуміти, навіть образився, що Лесь Курбас осучаснював відомі п'єси українського побутового театру, з якими Саксаганський прожив своє життя і тримався неодмінно текстів драматургії. Звідси і постав його вислів: «Курбалесія». Особливо докучало Саксаганському, що створений ним образ Голохвастого в п'єсі Старицького «За двома зайцями», звучав зовсім відмінно у Курбаса. Забував він, що вади Голохвастого – вічні. Відомий український актор Йосип Гірняк, чоловік безрізель, оповів авторів про зустріч Саксаганського з Курбасом у поїзді. Увійшовши до вагону, Курбас, побачивши, привітався з ним, але почув від нього: «А, бодай би не зустрічалися». Це ілюструє, що реформи Курбаса в театрі перенеслися і на особисті стосунки між майстрами.

З усіх чоловічих українських класичних корифеїв судилося особисто мені найбільше зустрічатися з Саксаганським у період, коли мій батько складав збірку «Золоті ключі» 1926 року.

Перша особиста зустріч відбулася на нашому помешканні. Мій батько, що обожнював творчість Саксаганського, тоді сказав: «Це, сину, Панас Карпович Саксаганський». Бачивши його перед тим на сцені, я намагався в ньому знайти подібні риси тих характерів, яких він грав, але, на жаль, нічого подібного не знаходив.

Друга особиста зустріч відбулася в його помешканні, коли я з батьком зайшли до нього. Саксаганський вибачився, що, відчуваючи себе не зовсім здоровим, він буде лежати на канапі. Після розмови про комічну пісню «Через дорогу там кума моя» зайшла мова про пісню «Ой, хто горя не знає», яку він наспівував з власно вставленим рефреном: «Та, гей!». І відтворилася картина: широкий український степ, сонце хилиться до заходу, а на возі лежить стомлений чумак і поганяючи волів час-од-часу не співає, а промовляє: «Та, гей!».

На сцені мені довелося бачити Саксаганського у кількох п'єсах. Особливо запам'яталися дві. У першій «Сто тисяч» І.Карпенка-Карого він грав Копача Бонавентуру. Шукаючи скарб, він викопав сковороду, молоток та копило. Цих речей у руках Саксаганського не було, але рухами рук робив такі жести, що глядач ніби бачив ці предмети у його руках.

У другій п'єсі Карпенка-Карого «Мартин Боруля» він

П. Саксаганський - Пенюжка.
«Мартин Боруля» І.Карпенка-Карого.

грав старого Пенюжку. Цей старий балакун, прообраз якого взяв Саксаганський із поведінки одного урядника, вийшов цілком інший тип, якого не планував сам драматург, але він погодився, що складений Саксаганським тип є чудовим додатком у драмі.

Як режисер Саксаганський волів реформувати український театр через світову класику. Він сам режисерував «Розбійники» Шіллера й сам в ній грав Франца Моора. Саксаганський також режисерував «Уріель Акоста» Карла Гюцкова та «Отелло» Шекспіра. Останнього ставив у Театрі ім. М.Заньковецької 1926 року і, за висловами критики, режисерував виставу як трагедію довір'я. «Уріель Акоста» і «Отелло» довго залишалися у репертуарі цього театру.

Хоча Саксаганський грав і не комічні ролі, але залишився в історії українського театру як явище не тільки найкраще в них, але й як явище найрадісніше. Він мріяв зіграти шекспірівського Фальстафа і зрозуміло чому, бо шекспірологи зійшлися на думці, що серед образів великого драматурга Фальстаф є найбільш радісним.

Під час своєї кар'єри Саксаганський з успіхом грав Голохвастого. Чи не нагадував Фальстаф Саксаганському цього пустослова з його зухвалістю, пихою, наївністю в донжуанстві й разом з ними життєрадісністю.

Саксаганський ніколи не засуджував своїх образів, він любив їх, прощав їм вади людські й всі їхні життєві перипетії.

Він знав природу людського сміху, був майстром паузи. Він знав, що в момент розв'язки серйозного оповідання глядач зосереджено і напружено чекає останнього слова. Саксаганський робив паузу й при допомозі жесту та підсиленої інтонації вимовляв його, невідповідного і невизначеного до ситуації. Глядач, почувши його, щиро й невимуслено сміявся. Воістину Саксаганський був творцем сміху.

Валеріан Ревуцький